

powinno stanowić przykład i inspirację do własnych poszukiwań i odkryć. Potem już tylko jeden krok do kolejnych publikacji o historii naszych małych ojczyzn.

Michał Serdyński

Maria Zamoyska, *Wspomnienia*, oprac. i red. Magdalena Biniś-Szkopek, Igor Kraszewski, Krzysztof Rataj, Fundacja Zakłady Kórnickie, Kórnik 2017, ss. 269 (il., indeksy).

Urodzona w 1860 r. Maria Zamoyska była córką Jadwigi z Działyńskich oraz Władysława Zamoyskiego. Wspólnie ze swoją matką stworzyła Zakład Kórnicki – Szkołę Domowej Pracy Kobiet, była także założycielką Biura Opieki nad Polskimi Robotnikami we Francji, które w trakcie I wojny światowej przybrało nazwę Protection Polonaise – Opieka Polska. Wspólnie z Jadwigą Zamoyską i bratem Władysławem utworzyła Fundację Zakłady Kórnickie, na rzecz której zrzekli się całego majątku. Maria do końca życia mieszkała na przemian w Kórniku i Zakopanem, gdzie zmarła w 1937 r. Osiemdziesiąt lat po jej śmierci Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk oraz Zakłady Kórnickie wydały *Wspomnienia* Marii Zamoyskiej. Należy przy tym zaznaczyć, że nie jest to pierwsza edycja wspomnień opublikowana przez Bibliotekę Kórnicą PAN oraz Fundację Zakłady Kórnickie – w latach 2013 i 2014 dzięki współpracy tych instytucji ukazały się *Wspomnienia* Jadwigi Zamoyskiej, których redakcji podjęły się Edyta Bątkiewicz oraz Magdalena Biniś-Szkopek. Wspomnienia córki są niejako ich kontynuacją. Jadwiga Zamoyska pisała wspomnienia z myślą o swoich dzieciach – Maria natomiast, która nie wyszła za mąż (w książce znaleźć można dokładne wyjaśnienie, dlaczego tak się stało), spisała swe wspomnienia, aby udokumentować wspólne życie z matką, „jej zasady wychowawcze i życzenia, przy założeniu i prowadzeniu Zakładu przez nią założonego” (s. 23). Z tego powodu *Wspomnienia* są świadectwem niezwyklej relacji pomiędzy autorką a jej matką. Zamoyska niejednokrotnie cytuje Jadwigę, opisuje sposób, w jaki ją wychowywała, a także zabiegi, wskutek których powstało ich *opus magnum* – Szkoła Domowej Pracy Kobiet. Skromność, religijność i chęć służenia ojczyźnie – to niewątpliwie cechy autorki, które najsilniej odcisnęły piętno na jej *Wspomnieniach*, są też zarazem efektem wychowania przez rodziców.

Publikację rozpoczyna rzetelny wstęp od redaktorów tomu: Magdaleny Biniś-Szkopek, Igora Kraszewskiego oraz Krzysztofa Rataja. Przedmiotem edycji *Wspomnień* jest pamiętnik obejmujący lata 1860-1924, który w Bibliotece

Kórnickiej znajduje się pod sygnaturą 7581. Redaktorzy zaznaczają jednak, że rękopis *Wspomnień* nie ma jednolitej formy – został on spisany na różnym materiale, zaczynając od czystych kart, przez odwroty innych rękopisów, brudnopisy, a kończąc na prospektach i ulotkach. Zamoyska próbowała najwidoczniej zebrać w całość swoje przemyślenia, teczka zawiera również dwa maszynopisy, z których jeden – po analizie przeprowadzonej przez redaktorów i zestawieniu ich z maszynopisem – stał się podstawą edycji *Wspomnień*. Układ notatek pozostawionych przez autorkę pozwolił redaktorom wysnuć tezę, iż sama Zamoyska planowała wydanie swoich wspomnień. Już w 1927 r. autorka *Wspomnień* opublikowała opis starań Jadwigi Zamoyskiej w celu utworzenia Szkoły Domowej Pracy Kobiet. Na podstawie kilku wzmianek w narracji autorki udało się także ustalić, że wspomnienia zostały spisane ok. 1928 r.

Podobnie jak jej matka, tak i autorka w swoich *Wspomnieniach* przede wszystkim kładzie nacisk na wykonywaną pracę, a nie na osobiste przeżycia. Nie czując powołania do małżeństwa, Zamoyska poświęciła się tworzeniu pierwszej na ziemiach polskich świeckiej szkoły dla dziewcząt. Publikacja ta jest niezwykle wartościowym świadectwem życia Polki na przełomie XIX i XX w. Autorka szczegółowo opisuje swoje inicjatywy, takie jak Szkoła Domowej Pracy Kobiet czy

Biuro Opieki nad Polskimi Robotnikami we Francji. We *Wspomnieniach* można znaleźć m.in. dokładne wytyczne, jakie – według Zamoyskiej – powinny być kandydatki do zakładu: „dzieci z poczciwych gniazd [...] co mają mniej więcej 14-15 lat, a co najwyżej 16 [...] najstarsze córki w każdej rodzinie [...] dzieci zdrowe [...] uczennice z Kórnickiej Majętności i Bnina [...] najlepsze dla nas dziewczęta prosto ze szkoły, takie co się jeszcze nie rozwałęsały w beczynności i próżniactwie” (s. 163). Uzupełnieniem wiedzy na temat funkcjonowania instytucji są fragmenty listów uczennic, w których opisują przebieg dnia.

Należy jednak zaznaczyć, że Zamoyska nie skupia się wyłącznie na opisie pracy własnej i swojej mamy. We *Wspomnieniach* znalazł także miejsce interesujący zapis dotyczący walki jej brata Władysława Zamoyskiego o Morskie Oko, który w 1889 r. za pośrednictwem swojego adwokata Józefa Retingera wziął udział w licytacji dóbr zakopiańskich (s. 167). Po wygranej rodzina Zamoyskich wraz ze szkołą przeniosła się do Zakopanego oraz pobliskich Kuźnic.

Niewątpliwym atutem *Wspomnień* Zamoyskiej jest także uchwycenie życia polskich robotników na początku XX w. W 1908 r. autorka – za zachętą swojej przyjaciółki Thérèse Génèreuse de Montalembert – zaczęła organizować pomoc dla robotników polskich we Francji (s. 189).

O rzetelności edycji świadczą też starannie sporządzone przypisy, w których redaktorzy opisują miejsca i osoby wspomniane przez autorkę i wyjaśniają pojęcia.

Całość uzupełniają fotografie ze zbiorów PAN Biblioteki Kórnickiej oraz Muzeum Tatrzańskiego, które przedstawiają nie tylko postacie z rodziny Zamoyskich, obiekty związane z autorką (Zamek w Kórniku czy szkołę w Kuźnicach), ważne wydarzenia (jak wizyta prezydenta Ignacego Mościckiego w Kórniku), ale także listy oraz pamiątki (np. podziękowanie dla Marii Zamoyskiej za jej działalność społeczną w czasie I wojny światowej).

Rzetelna, interesująco wydana edycja *Wspomnień* Marii Zamoyskiej potwierdza tezę, że warto inwestować w publikowanie wspomnień i pamiętników, które stać się mogą nieocenionym źródłem dla badaczy przeszłości.

Agata Łysakowska